

PAPER DETAILS

TITLE: TARİHTE KAZAK-BASKURT İLİSKİLERİNİN KAZAK ROMANINA YANSIMASI: KAZAK ROMANINDA BASKURLAR

AUTHORS: Cemile KINACI

PAGES: 225-245

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/912719>

TARİHTE KAZAK-BAŞKURT İLİŞKİLERİNİN KAZAK ROMANINA YANSIMASI: KAZAK ROMANINDA BAŞKURLAR

CEMİLE KINACI*

Öz: Bir toplumun edebiyatında başka bir topluma dair yansımalar rastlanabilir. Edebiyatbilimde buna imaj adı verilir. Bunları inceleyen bilim ise imajbilim olarak adlandırılır. İmajlar toplumlar arasındaki ilişkilerin karakterine göre olumlu ya da olumsuz olabilir. Bunlar toplumların olumlu düşüncelerinden doğmuş olabilecekleri gibi, güçlü önyargılarından da meydana gelebilirler. Bu sebeple imajlarda gerçeklik aranmaz. Kazaklar ve Başkurlar da tarihin geçmiş devirlerinde, özellikle de Küçük Cüz Hanı Ebulkayır Han döneminde sıklıkla ilişki kurmuşlardır. Bu ilişkiler bazen iyi seyrederken bazen de Rusya'nın müdahalesiyle iki halkın arasına nifak tohumları serpilmiştir. Rus Çarlığı hedeflerine ulaşmak için önce Başkurları kullanmıştır. Ruslar 17. yüzyılda neredeyse bütün Başkurt yerleşimlerinde varlıklarını hissettirmeye başlamış ve Başkurları hem insan gücü hem de doğal zenginlikleri bakımından sömürmeye başlayınca Başkurlar isyan etmiştir. Başkurt isyanlarının bir bölümü, Kazakların Küçük Cüz Hanı Ebulkayır'ın hanlığını korumak amacıyla Rus Çarının hâkimiyetini kendi isteğiyle talep ettiği dönemle eş zamanlı yaşanmıştır. Kazak edebiyatına yansıyan Başkurt imajı, bu dönemdeki tarihî süreci yansıtan imajlardan oluşmaktadır ve bu imaj olumsuz değildir. Romanlardaki Başkurlar, atalar inancına ve gelenek göreneklerine bağlı, avcılıkta mahir, temiz kalpli, konuksever, birlik ve beraberlik içinde yaşayan, boy teşkilatlanması güçlü, içe kapalı ve dışarıdan kendi toplum yapısına yabancıyı sokmayan bir Türk halkıdır. Ayrıca Kazak romanlarında Başkurlar daha çok Rusya'ya isyanları ile yer almıştır. Bu bakımdan onların Rusya'nın boyunduruğunu kabul etmeyen, özgürlüklerine düşkün bir Türk halkı olduğunu söylemek de mümkündür.

Başkurlara dair yansımalar bakıldığında Kazak-Başkurt çatışmalarının Rusya'nın siyaseti sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Kimi zaman Başkurlar kimi zaman da Kazaklar bu Rus siyasetinin bir parçası olmuştur. Rus Çarlığı, istediği zaman onları savaştırırken istediğinde çatışmaları durdurmuştur. Dili, dini ve kanı bir olan komşu iki halkı düşman edip savaştırmıştır. Böylece hem onların Rusya'ya karşı birlikte hareket etmelerinin önüne geçmiş hem de vakti gelince duruma göre müdahale ederek hakemlik ve koruyuculuk yapmıştır. Kazak ve Başkurlar arasında yaşanan çatışmalar bu nedenle sadece Rus Çarlığının işine yaramış, Rus Doğu Siyaseti'nin gerçekleşmesi için kapı aralamıştır. Bu makalede Rus Çarlığı ve Kazak Hanlığı dönemini işleyen Kazakça nehir romanlar örneğinde, Başkurt halkına dair izler sürülmüştür. Romanlarda Başkurt halkının ne şekilde yer aldığı, Rus-Başkurt, Rus-Kazak ve Başkurt-Kazak ilişkilerinin Kazak romanlarına nasıl yansıdığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kazak, Başkurt, imaj, imajbilim, Ebulkayır Han, Başkurt isyanları.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, cemile.kinaci@hbv.edu.tr

(Yazının Geliş Tarihi: 01.08.2019, Yazının Kabul Tarihi: 02.09.2019)

THE REFLECTION OF KAZAKH-BASHKIR RELATIONS IN KAZAKH NOVEL: BASHKIRS IN KAZAKH NOVELS

ABSTRACT : In the literature of a society, reflections on another society can be observed. This is called image in literature. The science that examines it is called image science. Images can be positive or negative depending on the characteristic of the relationships between societies. They may take their sources from the positive thoughts of the societies or from their strong prejudices. Therefore, images are not realistic. Kazakhs and Bashkirs frequently established relations in the previous periods of the history, especially during the period of Ebulkayır Khan, the Khan of the Junior Zhuz. While these relations sometimes worked well, sometimes Russian intervention drove a wedge between the two people. The Russian Tsardom first used the Bashkirs to achieve their goals. In the 17th century, the Russians began to make their presence felt in almost all Bashkir settlements. When the Russians started to exploit Bashkirs both in terms of manpower and natural wealth, Bashkirs rebelled. Some of these Bashkir rebellions occurred simultaneously within the period when Kazakhs voluntarily demanded the rule of the Russian Tsar to protect the khanate of the Ebulkayır Khan, the Khan of Junior Zhuz. Bashkir image, which was reflected in Kazakh literature, consists of images reflecting the historical process in this period. The image of Bashkir reflected in Kazakh literature is not a negative one. Bashkirs in novels are represented as a Turkish community who adhere to their ancestors' beliefs and traditions, are adept in hunting, pure-hearted, hospitable, live in unity and solidarity, have a strong introverted organization, and do not accept strangers from outside. In addition, in Kazakh novels, Bashkirs were mostly mentioned in their rebellions against Russia. In this regard, it is possible to say that they are a Turkish community who do not accept the superiority of Russia and Bashkirs are fond of their freedom.

When we look at the reflections about Bashkir, it is seen that Kazakh-Bashkir conflicts emerged as a result of Russia's policies. Sometimes Bashkirs and Kazakhs at other times were part of this Russian policy. The Russian Tsardom made them fight at any time and stopped the conflicts when it wanted. It made two neighboring peoples, who share the same language, religion and blood, become enemies and fight against each other. Thus, it both prevented them from acting together against Russia and intervened and acted as an arbitrator and protector when the time came. The clashes between the Kazakh and Bashkir were therefore only useful to the Russian Tsardom and paved the way for the realization of the Russian Eastern Policies. This article traced the Bashkir people in Kazakh river novels in which addressed the period of the Russian Tsarism and the Kazakh Khanate. It was explored how the Bashkir people was mentioned in novels and how the Russian-Bashkir, Russian-Kazakh and Bashkir-Kazakh relations reflected in Kazakh novels.

Keywords: Kazakh, Bashkir, image, imagology, Ebulkayır Khan, Bashkir rebellions.

Giriş

Edebiyat biliminde ulusal ya da yabancı kimliğini, bunların nasıl resmedildiğini araştırma, eskiden beri yapılagelen bir çalışmadır. Ancak, bu tarz imaj araştırmaları özel olarak karşılaştırmalı edebiyat biliminin çalışma alanına dâhil edilmiştir (Aytaç 2003: 118). Karşılaştırmalı edebiyat bilimci Hugo Dyserinck'in 1960'lı yıllarda yaptığı çalışmaların ardından ise imaj bilimi karşılaştırmalı edebiyat biliminin bir alt dalı olmaktan çıkmış ve kendi başına bir

bilim dalı olarak değerlendirilmiştir (Talun İnce 2008: 111). Bu bağlamda söz konusu olan “imaj” kavramı, bir milletin başka bir millet hakkındaki düşünce ve görüşlerini, “imaj bilimi” ise bu imajların yazılı eserlerde incelenmesini karşılamaktadır.

İmaj çalışmaları, disiplinler arası bir çalışma alanıdır ve bu sebeple birkaç disiplinin yöntem ve bulgularını içerir. Bir imaj çalışması, tarih, kültür tarihi, psikoloji, sosyal psikoloji, felsefe, semiyoloji, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi gibi alanlarla ilişkilidir. Bu sebeple imaj çalışmaları çok disiplinli bir alanı oluşturmaktadır ve birden fazla bilim dalının verilerine ihtiyaç vardır.

İmajı yalnız bir bilim dalının verileriyle açıklamak imajı oluşturan diğer faktörleri göz ardı etmek anlamına gelebilir. Bu nedenle, imajlar incelenirken tarih, sosyoloji, etnoloji, psikoloji gibi disiplinlerin yardımıyla çok disiplinli bir çalışma yapmak gereklidir (Ulağı 2002: 430). İmaj araştırması yaparken tarihsel bir yaklaşım zorunludur. Yazılı edebî bir metni imaj bilim açısından incelerken, ilk olarak o metnin ortaya çıktığı tarihsel şartları ve o dönemin sosyo-kültürel yapısını dikkate almak gereklidir (Fazlıoğlu 2006: 2). Ayrıca metinde ele alınan olayların tarihi de son derece önemlidir. Dolayısıyla imaj çalışmalarının disiplinler arası bir çalışma alanı oluşundan hareketle bu makale tarih biliminin katkılarıyla şekillenmiştir. Hem söz konusu romanlarda işlenen konunun zamanı hem de romanların yazıldığı Sovyet devri göz önünde bulundurularak yorumlamalar yapılmıştır.

Kazak ve Başkurtlar tarihte kimi zaman birbirleriyle mücadele içinde olmuş kimi zaman da birbirleriyle iyi ilişkiler kurmuşlardır. Romanlarda ortaya çıkan Başkurt imajı olumsuz değildir. Bu romanlarda Başkurt halkıyla ilgili veriler tarihsel gerçeklik içinde ele alınmıştır. Romanlara yansıyanların çoğu Küçük Cüz Hanı Ebulkayır Han ve onun Rus hâkimiyetini kabul ettiği dönemde Başkurt halkı ile yaşananlar üzerine odaklanmıştır. Romanlara yansıyan tarihteki Kazak-Başkurt çatışmalarının Rusya’nın siyaseti sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Zaman zaman Başkurtlar zaman zaman da Kazaklar bu Rus siyasetinin mağası olmuşlardır. Rus Çarlığı kendi menfaatleri doğrultusunda kimi zaman onları savaştırmış, kimi zaman ise aralarında çıkan çatışmaları durdurmuştur. Bu şekilde dili, dini ve kanı bir olan komşu iki halkı birbirine düşman ederek onları savaştırmıştır. Böylece hem onların Rusya’ya karşı birlikte hareket etmelerinin önüne geçmiş hem de vakti gelince de duruma göre müdahale ederek hakemlik ve koruyuculuk yapmıştır. Bu nedenle Kazak ve Başkurtlar arasında yaşanan çatışmalar sadece Rus Çarlığının işine yaramış, Rusların Doğu Siyasetlerini gerçekleştirmesi yolunda mesafe kaydetmelerine neden olmuştur.

Bu makalenin evreni Kazak Sovyet edebiyatıdır. Örnekleme ise Sovyet döneminin son on yıllarında kaleme alınan tarihî romanlardan seçilmiş Kazak Hanlığı dönemini Rus Çarlığı ile bağlantılı olarak ele alan Kazakça romanlardır. Bu romanlar Muhtar Magavin tarafından kaleme alınan *Alasapıran 1* (1981) ve *Alasapıran 2* (1983) (yalnızca *Alasapıran 2*’de Başkurtlar söz konusu edilmektedir); Abış Kekilbayev tarafından kaleme alınan *Ūrker* (1981) ve *Eleñ-*

Alaň (1984) adlı tarihî romanlardır. Romanlar metin içinde ve alıntılarda bu adlandırma ile belirtilmişlerdir. Kaynaklar bölümünde ise yazarlarının adına göre alfabetik sıralanmışlardır. Makalede söz konusu nehir romanlar örneğinde, Başkurt halkına dair izler sürülmüştür. Romanlarda Başkurt halkının ne şekilde yer aldığı, Rus-Başkurt, Rus-Kazak ve Başkurt-Kazak ilişkilerinin Kazak romanlarına nasıl yansıdığı ortaya konulmuştur.

Kazak Romanında Başkurtlar

Kazak halkının tarihte sıklıkla ilişki içinde bulunduğu Tatarlar, Nogaylar ya da Kalmaklar Kazak halkının edebî eserlerine de yansımıştır. Bunların yanı sıra Kazak halkının tarihte ilişki içinde olduğu Başkurtlara da Kazakların edebî eserlerinde rastlamak mümkündür. İdil-Ural halklarından olan Başkurt halkı Başkurtlar ya da Estekler¹ adıyla Kazak halkının edebî eserlerinde yer almaktadır.

Kazak hanı Tavekel'in yeğeni Orazmuhammed Sultan bir av sırasında hile ile Sibir'deki Rus voyvodasına esir olur. Moskova'ya götürülen Orazmuhammed Rus Çarı'nın hizmetine girer. Çar, onun bir daha yurduna dönmesine izin vermez, ama kendisine Rusya'da büyük saygı gösterilir, Çar'dan hürmet görür, Rusya'nın yabancılarla savaşlarına katılır, büyük kahramanlıklar gösterir. Orazmuhammed'in Rus Çarı'na sadakatle hizmeti Kasımov Hanlığı'na² tayin edilmesinde etkili olur. Kasımov Hanı Orazmuhammed küçük yaşta geldiği Rusya'dan bir daha Kazak yurduna hiç dönemez. Bütün ömrü ölümüne kadar Rusya'da geçer. Kazak Sultanı Oraz Muhammed'in Rusya'daki ilk gençlik yıllarından ölümüne kadarki süreçte geçen hayat hikâyesini ele alan *Alasapıran 1* ve *Alasapıran 2* adlı romandan yalnızca *Alasapıran 1'de* Başkurtlara rastlanır. Orazmuhammed'in İbir-Sibir yurdunda geçen hayatı içinde bölge sakinleri Başkurtlardan da söz edilir.

16. yüzyılda Altın Orda devleti dağıldıktan sonra Sibiry'a'nın güneyi ve şimdiki Kazakistan sınırlarının kuzey bölgelerinin topraklarını içine alarak Esil, İrtiş, Tobıl nehirlerinin arasına yerleşerek çok geniş bir araziye yayılan Sibir Hanlığı'nın kurulduğu bilinmektedir. Bu Hanlığı Cuci'nin beşinci oğlu Şeyban'ın nesli, heybeti uzaklara ulaşan Küçüm Han yönetmiştir. Sibir Hanlığının içine Kazakların Argın, Kıpçak, Nayman, Kerey, Jalayır, Tabın boylarıyla birlikte az sayıda Başkurt boyları ve yerel halk olan Hantılar ile Mansılar dâhil olmuştur. Sibir Hanlığının merkezi, bugünkü Tobıl şehrine yakın Tobıl nehrinin İrtiş'e döküldüğü ağza yerleşen İsker adlı şehirdir. Bu tarihî şehrin günümüzdeki kalıntılarından Sibir Hanlığının kendi döneminde çok güçlü bir devlet olduğu bilinmektedir. Hanlığın başşehri İsker bütün Sibiry'a'nın kültür ve ticaret merkezi sayılmıştır (Beysenova 2019: 17). İbir-Sibir Hanı Küçüm kurduğu güçlü hanlığı ile döneminde etraftaki dostlara güven verirken düşmanlarını da korkuya salmıştır.

¹Zeki Velidi Togan *Heşdek* demektedir. Kelime Kazak Türkçesi ses özelliklerine uygun olarak *Estek* hâline dönüşmüştür. *Heşdek* hakkında bkz. Togan 1981: 162.

²Kasımov Hanlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gündoğdu 2005.

“Putperest Başkurtlar”

İbir-Sibir Hanı Küçüm Han, Sibirya’da yaşayan çok yakın akraba halklar olan Mansılar ve Estekleri (Başkurtlar) hanlığı idaresi altına alır ve onları zorla Müslüman yapar. Mansılar ve Estekler, İbir-Sibir Hanı Küçüm’ün korkusuyla Müslüman olduklarından aslında Müslümanlıkları sadece dış görünüşlerinde kalır, her ne kadar üç defa kelime-i şahadet getirip Müslüman olduklarını beyan etseler de atalarının da atalarının taptığı “puta tapmaya” devam edip bu yabancı dine gönülden bağlanmazlar. *Alasapıran 1* adlı romandaki Başkurt yansımasına bakıldığında, Başkurtların İslam dinini benimsemeden önce “putperest” oldukları görülmektedir. Aşağıdaki alıntı bu durumu örneklendirmektedir:

Taybuga sülalesini genç yaşlı demeden, genç delikanlısından emekleyen bebeğine kadar tamamen kırıp geçiren Küçüm, İbir-Sibir yurdunun ebediyen sahibi olduğunu düşünmüş. Geniş köstekten uzun urgana geçen Mansılar ve **Estekleri** yeniden han dergâhına getirmiş. Öylesine getirmemiş elbette. La ilahe illallah Muhammeden Rasul Allah, Tanrı bir, Peygamber, hak. Bu sihirli sözü üç kez tekrarlayan Mecusi bile o saatte Müslüman oluyor. Korkmuş kişinin anlamsız sözü tekrarlaması çok kolaydır. Namaz kılmak ise zor. Çatlayan kara taş da olsa, ateşte sararan bakır da olsa, yarıp, kırılıp, çürümüş kuru ağaç da olsa, atasının atalarının taptığı, **put Tanrıdan** vazgeçmek mümkün değildir. Düşmandan kaçsa da, canından ümidini kesmeyen **Estekler ağaç Tanrının yüzünü örttü, fakat yabancı dine boyun eğmedi, puta tapmayı bırakmadı.** (*Alasapıran 1* 2009: 157)

Alasapıran 1’de Estekler ve Mansılar gönül rızasıyla değil, İbir-Sibir Hanı Küçüm’ün korkusuyla İslamiyet’i kabul ettikleri için, Küçüm Han’ın idaresinden kurtulur kurtulmaz Müslümanlığı bırakıp kendi ata dinlerine dönerler.

Küçüm Han yeniden... kendi topraklarına döndü. Evet, elbette her şey eskisi gibi olmadı. Kuzey ve batıdaki Mansılar ile **Estekler Hanlık idaresinden çıktılar. Allah ayetini ateşe atıp, Peygamber hadisini akıldan çıkarıp yeniden kendi put Tanrılarına tapmaya başladılar.** (*Alasapıran 1* 2009: 160)

Mahir Avcı Olan Başkurtlar

Küçüm Hanlığının yerleştiği eski İbir-Sibir toprakları daima etraflarındaki komşuların kem gözleri ile art niyetlerine maruz kalmıştır. Çünkü bu toprakların zengin yer altı kaynakları, sürü sürü yırtıcı hayvanları ile kuşları, av hayvanlarının kıymetli derileri düşmanların iştahını kabartmıştır. Özellikle Küçüm Han’ın sayısız zenginliği Rus ülkesinin, Orta Asya’nın, Çin’in ve Yakın Doğu’nun keskin gözlü hükümdarlarının gündüz akıllarından, gece düşlerinden çıkmaz olmuştur. Küçüm devleti o zamanki çok zengin ülkelerden biri sayılmıştır. Sadece Sibirya’da yaşayan samur, sincap, vaşak, sansar, rakun gibi hayvanların güzel kürkleri için Buhara, Hive, Fars, Çin, Türk, Rus, Kırım, Kafkas ülkelerinden tüccarlar kervanı durmadan gelip gitmiştir (Beysenova 2019: 18). İşte İbir-Sibir yurdunun bu av hayvanlarıyla verimli topraklarında Başkurt halkı da avcılıktaki maharetleri ile Kazak romanına yansımıştır.

Alasapıran I'de Altın Orda devleti yıkıldıktan sonra kurulan Sibir Hanlığı'nın bilinen ilk hanı olan Taybuga zamanında Sibir Hanlığı hâkimiyetine giren avcı Mansılar ile kahraman Esteklerin avladıkları avlar, Sibir yurdunu çok zenginleştirir. O dönemde Tura nehri boyundaki baş şehirleri Şınga, ticarete Kazan ve Buhara'dan geri kalmaz.

Tuğrul neslinden Taybuga zamanında Sibir halkı, Tas Kemer'in dağlık bölgelerinde yaşayan avcı Mansıları ve Uşan nehrinin boyuna yerleşen **kahraman Estekleri** kendi hâkimiyeti altına alıp, Orda'yı **kunduz, samur, sansar, sincap, ak tilki ve kara tilki derisiyle doldurdu**. Kendileri de gelip yerleşip çok zengin bir yurt hâline geldi. Tura nehri boyundaki baş şehir Şınga, zenginlik bakımından Kazan ve Buhara'dan hiç de geride değildi." (Alasapıran 1 2009: 156)

Estekler, *Alasapıran I*'de avcılıkta maharetleri ile ele alınmışlardır. Başkurt halkı bu romanda avcılık yetenekleriyle öne çıkar. Kasım Hanlığının Hanı Kazak hanlık soyundan olan Orazmuhammed ile birlikte Rusya'da yaşayan Orazmuhammed'in hanımı Ay Şeşek, kendisi için giyim kuşam alışverişi yapmak istediğinde kuzeyden gelen *avcı Esteklerden* alışveriş yapar. Esteklerin sattıkları ürünler bu halkın avcılıklarını yansıtan, daha çok deniz ürünlerinden ve kürklerden oluşan, güzelliğiyle görenleri cezbeden giyimlerdir. Ayrıca Estek ya da bir diğer adıyla Başkurt halkının avladıkları malzemelerden ürettikleri ve sattıkları ürünlerde de büyük bir ustalık vardır. Öyleki, Orazmuhammed, Ay Şeşek'in Esteklerden aldığı gömleği gördüğünde bu avcı halkın ustalığına hayran kalır.

Ay Şeşek aramadığı şeyleri bile bulup mutlu olarak geri döndü. Buhara tüccarlarından değil, **kuzeyden gelen avcı Esteklerden. Balık derisinden dikilmiş gömlek. Yakası, kolları ve eteği sansar kürkü ile çevrelenmiş. Daha da güzelleştirmek için dikilmiş deniz kabuğundan düğmeleri var. Rengi kahverengiye çalan gömleğin önü ve arkası da çeşit çeşit renkli iplerle işlenmiş. Yumuşacık, ipek gibi dökülen bu güzel gömleği gördüğünde Oraz Muhammed, avcı halkın ustalığına hayran kaldı.** ... (Alasapıran 1 2009: 192)

Rus-Başkurt İlişkisi

Ruslar 16. yüzyıldan itibaren yavaş yavaş güçlenmeye başlar. Rusların kuzeydeki hâkimiyet sahaları da genişler. Cıvardaki komşu olan halklar da birer birer bölgede önemli bir güç hâline gelen Rus idaresine girmeye başlar. Ruslar Tümen şehrini kurduğunda cıvardaki halklar gibi Estekler de Rusların gücü karşısında boyun eğip Ruslara tâbi olur.

... O şehre başka bir isim vermedi, o bölgenin eskiden beri bilinen adı olan Tümen adını verdi. Farklı olarak kurulan bu şehre önceleri şaşkınlıkla bakan halk zamanla alıştı. **Eğilen başı kılıç kesmez diyerek, Çar yüce dağlardan da büyük, Rus askeri berrak gölden de heybetli diyerek, etraftaki halk toplanıp Rus beylerinin huzuruna geldi. İlk önce uzaktaki, Oba Derya'nın aşağı mecrasındaki altı şehrin ağası Estek Luguy geldi.** ... (Alasapıran 1 2009: 161)

Ūrker ve *Eleñ-Alañ* adlı iki ciltlik roman Kazak tarihinin en tartışmalı konularından birini, Küçük Cüz'ün Rusya hâkimiyetine girişini işler. *Ūrker* romanında, Küçük Cüz Hanı Ebulkayır Han, üç Kazak cüzü üzerinde otorite sağlayamadığı için huzuru tesis edemez ve Rusya hâkimiyetine girmeyi çözüm olarak görür. O, Rusya'nın desteğini alarak hem içte otoritesini güçlendirmeyi hem de ezeli düşman Kalmaklara karşı Kazakları korumayı planlar. Ebulkayır, bütün Kazak yurdunun hanı sıfatıyla Rusya'ya Rus hâkimiyetine girmek istediğini bildiren bir elçilik heyeti gönderir. Ebulkayır Han, bu elçileri Rusya hâkimiyetini talep ederek Rusya'ya gönderdiğini halkından gizler, çünkü idaresi altındaki Kazaklar Rusya hâkimiyetine girmeye kesinlikle karşıdır. Ebulkayır, halkından gerçeği saklar ve onlara, Rusya'dan Rusya ile denk bir hanlık olarak, sadece işbirliği talebinde bulunduklarını söyler. Çariçe Anna İvanovna, Kazak Hanı Ebulkayır'ın kendi isteğiyle Rus hâkimiyetine girme talebini oldukça olumlu karşılar, çünkü Ruslar için Kazak bozkırları kendi büyük Doğu Siyasetlerinin kapısını açacak olan anahtardır. Çariçe Anna İvanovna, Ebulkayır'ın bu talebi doğrultusunda Tatar asıllı Rus devlet adamı Aleksey İvanoviç Tevkelev³ başkanlığında bir elçilik heyetini Ebulkayır Han'a gönderir (Kınacı 2016: 216).

Kutluk Mamet Mamaşev Mirza ya da Rusça adıyla Aleksey İvanoviç Tevkelev Rusya'nın önemli bir diplomatıdır. Tatar asıllı olmasına rağmen Petersburg'da kimse onun Tatarca adını bilmez. O, Hristiyan olmuş ve Ruslaşmış bir Tatar'dır. Tevkelev romanda Sovyet ideolojisi gözüyle bakıldığında olumlu bir kahramandır ve bu olumlu kahramanın genel özellikleri şöyledir: Hristiyan olmuş ve Ruslaşmıştır; Tatar asıllı olsa da tamamen kendini Rus gibi hisseder; sadakatle Çarlık'a hizmet eder; Rus Çarlığı'nın gücüne güvenir; iyi bir Rus diplomatıdır; Rus Çarlığı'nın Doğu Siyaseti'nin uygulandığında önemli bir isimdir; başarılı bir Rus stratejistidir; Rusya'nın menfaatlerini her şeyin üstünde tutar; oldukça çalışkan ve işine bağlı bir Çarlık görevlisidir; Küçük Cüz Hanı Ebulkayır ile samimi duygularıyla değil, Rusya'nın menfaatleri doğrultusunda ilişki kurar; diplomatik ilişkilerde duygusal değildir, Kazak bozkırında kimseye güvenmez (Kınacı 2016: 450-451).

Tevkelev, Rus Çarı'nın kendisine verdiği göreve göre Ebulkayır Han'a ve halkına Rusya'ya bağlılık yemini ettirip, onlardan Rusya hâkimiyetini kabul ettiklerine dair imza alacaktır. Tevkelev başkanlığındaki Rus elçilik heyetinin Küçük Cüz Hanı Ebulkayır'a gelmesiyle Kazak tarihinde Kazaklar için yeni bir dönem başlar. Kazaklar, hanları Ebulkayır'ın kendilerinden izinsiz, Rusya hâkimiyetine girmeyi talep ettiğini öğrenir. Ancak artık çok geçtir, onlar ne kadar huzursuzluk çıkarsalar da Tevkelev kimi zaman büyük Rusya'nın gücüyle Kazakları tehdit eder, kimi zaman da Kazaklar arasından nüfuzlu kişilere verdiği hediyelerle onları kendi tarafına, yani Rusya tarafına çekmeyi başarır. Tevkelev,

³Kutluk Mamet Mamaşev Mirza ya da Rusça adıyla Aleksey İvanoviç Tevkelev hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yorulmaz 2005.

bir süre Ebulkayır ve halk arasında oldukça nüfuzlu olan Bökenbay Batır'ın koruması altında Kazaklar arasında kalarak, onlardan Rusya hâkimiyetini kabul ettiklerine dair imzalar alır ve hediyeler dağıtır. Tevkelev görevini oldukça başarılı bir şekilde tamamladıktan sonra Rusya'ya geri döner (Kınacı 2016: 216).

Ürker adlı romanda Başkurt halkına da rastlanır. *Ürker*'de Küçük Cüz Hanı Ebulkayır Han'ın isteğiyle Küçük Cüz'e gelen Tevkelev başkanlığındaki Rus heyeti içinde Başkurtlar da yer almaktadır. Bunlar "Sadık Başkurtlar" adıyla bilinen, Rusya'ya itaat eden ve Rusya'nın diğer Türk halklarıyla olan ilişkilerinde aracı olarak kullandığı Başkurtlardır. Tevkelev idaresindeki heyet içinde bulunan Başkurt gençler, Küçük Cüz'de bulundukları zaman içinde Kazak halkı ile iyice kaynaşır. Halkla olan diyalogları sayesinde halka hiç fark ettirmeden Tevkelev için gerekli her türlü bilgiyi öğrenirler. Bu bakımdan Tevkelev heyetindeki Başkurtlar, çok başarılı ve her işi becerebilen kişiler olarak romana yansır. Ancak Tatar asıllı Rusya'nın "yerli köleleri" arasında adını zikredebileceğimiz Tevkelev'in ekibinde bulunan Başkurtlar "Sadık Başkurtlar"dır ve Rus menfaatleri için çalışan, kendi halklarına ihanet eden Başkurtları temsil ederler. Dolayısıyla bunlar genel Başkurt halkını değil, sadece "Sadık Başkurtlar" adıyla bilinen grubu temsil etmektedirler. Kazak hanı Ebulkayır Han'a yakın olarak onun bütün ilişkilerini öğrenip planlarından haberdar olmakta ve bu bilgilerini Rusya için çalışan Tevkelev'e aktarmaktadırlar.

... Bunun idaresindeki **ignenin gözünden geçen Başkurt gençleri**, Han Orda etrafındaki **halkla yağlı kaşık gibi hemhal olup her işini becerdi**. Fakat yine de Han ile Karakalpaklar arasında nasıl bir diyalog olduğunu anlayamadılar. (Ürker 1981: 412)

Tarihî gerçeklere bakıldığında da Kazakların Rus hâkimiyetine alınması sürecinde "Sadık Başkurtlar" önemli rol oynamıştır. Kazakların gelenek göreneklerini, yerleşimlerini, bölgenin coğrafi yapısını iyi bilen, Kazaklarla dil, din ve soy yakınlığı olan Başkurtlar Rus uyruğuna girmeye direnen muhalif grubun anlayacağı dille konuşarak onları etkilemenin yanı sıra Rus elçisi Tevkelev'in en büyük yardımcıları oldular. Başkurtlar, Rusya ile bölge arasındaki haberleşmeyi sağlayıp gerekli haberleri zamanında ilgili makamlara ulaştırmışlardır. Bunlar arasında Ebulkayır'ın yakın dostu Başkurt ileri gelenlerinden Aldarbay İsikeyev (İsengeldin), Tayman Şaymov, Kasamış Batır, Kaçın Bek, Kidiryas Mollakayev, Şimu Batır, Otjaşa Rahmankulov, Ak Mulla gibi kişiler vardır (Yorulmaz 2008 a: 123).

Ürker'in devamı olan *Eleñ-Alaň*'de Başkurtlara daha sık rastlanır. Roman, Kazakistan'ın Rusya idaresine girişi ve ondan hemen sonraki dönemin zor ilişkilerini anlatır. Romanda, Tevkelev ile Ebulkayır'ın arasında zorlu bir sürecin ardından yapılan anlaşmadan sonra, iki halkın arasındaki ilişkilerin gelişmesi söz konusu edilir. Ebulkayır, Rus Çarı'na sadakat belirtisi olarak oğlu Sultan Erali'yi

“amanat”⁴ olarak beraberindeki Kazak heyetiyle birlikte Petersburg’a gönderir. Ayrıca Ebulkayır, Tevkelev’in kendisine verdiği akıl doğrultusunda Çariçe’den Orenburg’da kendisi ve ailesi için bir şehrin kurulmasını talep eder. Çariçe bu fikre de çok sıcak bakar. Orenburg’da inşa edilecek bir Rus müstahkem mevkiisi Rusların Doğu Siyasetlerine ulaşmada önemli bir adım olacaktır. Bu amaçla Orenburg Araştırma Ekibi kurulur ve heyet Kazak bozkırlarında çalışmalarına başlar.⁵ Roman, Or nehrî kıyısında Orenburg kalesinin kurulması, Orenburg heyet başkanı Tatışev ile Ebulkayır’ın buluşması, Ebulkayır’ın Rus hâkimiyetinde olacağına tekrardan ant içmesi gibi olaylarla devam eder. Bu süreçte Başkurların Ruslara isyanı, bunun Kazaklara tesiri de romanda işlenen konulardandır. Romanın sonunda, Rusya hâkimiyetine girmek, Ebulkayır Han ve Kazak halkının özgürlüğünü kısıtlar. Ebulkayır Han, artık han olsa bile Rusya’nın izni olmadan hiçbir şeye karar veremez. O, kendisinin sadece gölge bir han olduğunun farkına vararak vicdan azabı çekmeye başlar, atalar ruhuna karşı kendisini suçlu hisseder ama artık çok geçtir (Kınacı 2016: 217).

Küçük Cüz Hanı Ebulkayır Han ile Başkurlar arasındaki ilişkilerin iyi olduğu dönemde Başkurların Ebulkayır hizmetinde çalıştığı görülmektedir. Ebulkayır’ın bütün Kazak yurdunun hanı sıfatıyla Rusya’ya gönderdiği, Rus hâkimiyetine girmek istediğini bildirecek elçilik heyeti içinde Başkurlar da vardır. Kazak ve Başkurlardan oluşan bir heyet Çarlık’ın başkenti Petersburg’a Han adına elçi olarak gider. Heyet içindeki Kazak ve Başkurlar bu şehrin güzelliği karşısında şaşkına dönerler. Bu şehirde gördükleri her şey onları şaşırtır. Şehrin güzelliği

⁴Amanatlık: Bu uygulama Rus siyasetinin önemli bir parçasıdır. Rus Çarlığı komşu milletlerin hanedan mensuplarını tutsak edip bu tutsakları kullanarak bir siyaset geliştiriyor ve ilişkilerini düzenliyordu. Rusya, I. Petro’nun bütün Asya ülkelerinin anahtarı ve kapısı olarak gördüğü Kazak topraklarına sahip olmanın yanı sıra, aynı zamanda Kazaklara bu topraklarda istedikleri şekilde hareket etmeyi kısıtlıyor, onları vergiye tâbi tutuyor, kendi sınırlarını koruma noktasında onlardan faydalanarak Kazak han ve ileri gelenlerin çocuklarından “amanat” adıyla rehine alıyordu (Yorulmaz 2005: 130).

⁵ Kazakların Rus uyruğuna girmesi üzerine bu yeni merkeze uzak ülkelerin idaresi için, daha sonra Orenburg Genel Valiliğine dönüştürülecek olan Orenburg Araştırma Ekibi 1734 yılında kurulur. Başına İvan Kirilov, yardımcılığına da Aleksey İvanoviç Tevkelev getirilir. Bu Araştırma Ekibi çok önemli görevler üstlenmiştir. Başkurt topraklarının içine Orenburg şehri kurulacak, Ebulkayır Han ile ilişkiye geçilecek ve İdil-Yayık (Edil-Jayık) bölgesine askerî hatlar inşa edilecektir. Bu komisyonun gerçek amacının Başkurt topraklarını dört bir taraftan sarıp Başkurları etkisiz hale getirmek olduğunu düşünen Başkurlar, 1735’te ayaklanmışlardır. Kısa süre içinde ayaklanma geniş bir alana yayılmıştır. Bu Başkurt isyanı nedeniyle Komisyon çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak zor da olsa Orenburg şehrinin inşası tamamlanmıştır (Yorulmaz 2008 a). Orenburg Araştırma Ekibinin teşkilatlanması, Orenburg şehrinin kurulması ve bu teşkilatın faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yorulmaz 2002: 128-137. Orenburg Araştırma Ekibinin başkanı İvan Krilov’un 1937’de ölümünün ardından ekibin başına Vasiliy Nikitoviç Tatışev getirilir. Kirilov’un ölümüyle birlikte Kirilov’un planlamış olduğu Orenburg Projesi’nin adı da değişir ve proje Tatışev eliyle yürütülmeye başlar. Tatışev de tarihçi, diplomat ve yer altı kaynakları uzmanı olarak Rus Çarlığı nezdinde sivrilmiş bir kişidir (Kınacı 2016: 459).

karşısında Kazak ve Başkurtların âdeta ağızları açık kalır, o yana bu yana bakmaktan boyunları ağrır.

Sabahtan akşama kadar bir o yana bir bu yana yürüyen Kazaklar ile Başkurtların yutkuna yutkuna damakları yara oldu, o yana bu yana çevirmekten boyunları ağrıdı. (Eleñ-Alaň1984: 5)

Ürker ve Elen-Alan'ın Tevlekeve ile birlikte olumlu gösterilen bir diğer Rus kahramanı, İvan Kirilov'dur.⁶ Romanda İvan Kirilov önemli bir Rus bilim ve devlet adamı olarak görülür. O, özellikle coğrafya, tarih, matematik, haritacılık ve yer altı madenleri ile ilgili çalışmalarla uğraşır. Çok çalışkan bir bilim/devlet adamıdır; Orenburg Araştırma Ekibi olarak belirtilen projeye başkanlık eder; Kazakların Rusya hâkimiyetine girmesi konusuna çalışmalarıyla müdahil olur; başarılı bir Rus stratejistidir; Rusya'ya bağlı halkların (*buratana halkıtar*) eğitimi konusunda stratejiler geliştirir; Rusya tarafından kıymet verilen bir devlet görevlisidir; yürüttüğü faaliyetlerde Rusya'ya hizmet etmekten mutluluk duyar; Rusya'ya bağlı halklara güvenmez, Başkurtlara güvenmediği gibi, hanzadesini Ruslara *amanat* verip bağımlılık bildiren Kazaklara da güvenmez; Rusya'ya bağlı halklar ile ilgili her konuya kafa yorar, bunlarla ilgili Rusya menfaatine yönelik stratejiler geliştirir; yaptığı çalışmalar sonucunda Kazak topraklarının yer altı ve yer üstü bakımından zenginliğini fark eder; Çarlık Rus siyasetinin Kazak yurdundaki (Türk halkları arasındaki) akademik boyutunu temsil eder; iyi bir Rus milliyetçisidir. (Kinacı 2016: 455).

Sabantoy ve Başkurtlar

Eleñ-Alaň adlı romanda İvan Kirilov, söz konusu Orenburg Araştırma Ekibi çalışmaları sırasında Başkurt halkı ile ilişki kurmak zorunda kalır. Kirilov, beraberindekilerle birlikte yaptığı yolculuk sırasında Başkurtların Sabantoy bayramına denk gelir. Bu sebeple romana Başkurt halkının geleneksel Sabantoy kutlamaları da yansımıştır. Kirilov ve beraberindekiler yolculuk sırasında Başkurt halkının Sabantoy kutlamalarına denk gelirler. Başkurtlar Sabantoy kutlamalarına Kirilov ve beraberindekileri de davet ederler. Ancak kendi geleneklerine uygun olarak Kirilov ve beraberindeki kişilerden saçı da isterler. İstedikleri saçı verilmediği takdirde Kirilov ve beraberindekilerin önüne urgan gereceklerini, eğer o urganın üstünden atlayıp geçerlerse de yolculuklarının rast gitmeyeceğini

⁶Kirilov İvan Kirilloviç (1689-1737). Çarlık için çalışan bir bilim ve devlet adamıdır. Coğrafya, haritacılık ve tarih alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınır. 1734 yılında ilk defa *Bütün Rusya Atlası*'nı (Атлас Всероссийской империи) yayımlamıştır. Çarlık Rusyası'nın *Orenburg Ekspedisyonu*'na başkanlık yapmıştır. İ. Kirilov'un hayatı ve faaliyetleri hakkında bilgi için bkz.

http://kraeved.opck.org/lichnosti/osnovateli_orenburg_kraya/kirilov.php (son erişim 30.07.2019)

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/95586/Кирилов> (son erişim 30.07.2019)

http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2011/2011_1_264_269.pdf (son erişim 30.07.2019)

söylerler. Başkurtlar bu ritüeli yaparlarsa saçı vermeyen kişilerin seferlerinin sağ salım geçmeyeceği konusunda Kirilov ve beraberindekileri uyarırlar. *Eleñ-Alaň* adlı romandan aşağıda verilen alıntıda Başkurtların Sabantoy adlı geleneksel bayramı, saçı geleneğine Başkurt halk inancı görülmektedir. Başkurt halkının kendilerinin çok önemsedikleri Sabantoy kutlamalarına yabancı konukları davet etmeleri, Sabantoy'a denk gelen yabancı konuklardan saçı istemeleri, konukların saçı vermedikleri takdirde onların önlerine ip gereceklerini söylemeleri ve bu yolla onların yolculuklarının uğursuz geçeceğine inanmaları, Kazak romanına yansıyan Başkurt halkının geleneksel inançlarının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir.

- Ekselans, dedi Kazak askeri nefes nefese. - **Bu işe yaramaz heriflerin bu gün büyük bir bayramıymış. Saban toy mu diyorlar, kaban toy mu diyorlar ne!** Şeytan çarpasıcıları doğru anlayamadım. Sizleri ona çağırmaya geldik diye yolumuzu kesip gitmemize izin vermiyorlar, ‘Sofralarınıza bu kadar kalabalık bir birlik gelip oturduğunda size bir şey kalmaz, nasıl ağırlayacaksınız bu kadar kişiyi?’ dediğimizde ‘O zaman bizi başkanınıza götürün, **toyumuza kutlu olsun deyip, saçı versin. Yoksa önlerine urgan gereriz. Onun üstünden atlayıp geçerseniz de yolculuğunuz onmaz.**’ deyip bize urganlarını gösterdiler. (Eleñ-Alaň1984: 58)

Temiz Kalpli ve Konuksever Başkurtlar

Kirilov, Orenburg kalesinin inşası için yolculuk ettikleri sırada kendilerini Sabantoy'a çağırın Başkurt halkının çok saf bir halk olduğunu düşünür. Kirilov'a göre, bu Başkurtlar eğer bu kadar saf olmasalar, yolculuk yapan kalabalık bir birliği Sabantoy'a çağırıp onları ağırlamak isterler miydi! Başkurtların konuksever ve temiz kalpli oluşları Kirilov'a Başkurtlar hakkında iki şeyi düşündürür: 1) Konukseverlikleri sayesinde aralarına çabuk girilir ve onlarla kısa sürece yakınlaşılr. 2) Temiz kalpli oluşları nedeniyle de her dediğine onları çabuk inandırabilirsin. Başkurtların Kirilov ve beraberindeki birliği Sabantoy'a daveti, Kirilov'un Başkurtlar hakkında bu şekilde bir toplum analizi yapmasına neden olur.

... Bunlar çocuk misali pek saf olsa gerekler. Öyle olmasaydı, akli başında olan kimse bu kadar kalabalık bir birliği toya çağırır mı hiç?

Bunlara gereken de bu zaten, **temizkalpliliği ve konukseverliği. Konukseverlerse aralarına çabuk girilir, temiz kalpliye, söylediklerimize çabuk inandırırız.** Geriye ne kaldı, o da işte zamanla yaşaya yaşaya düzelip gider. **Ulu Rusya'ya sadece böyle zengin ülke değil, dediğini yaptırabileceğin hizmetçi de çok gerekli. Rus terbiyesini görse, bunlar arasından çok iyi hizmetçiler çıkar gibi görünüyor.** ... Ancak kimseye sezdirmeden bu geniş ülkenin her yerine yayılıp yerleşmek gerekli. O zaman zaten kendi zanaatı ve mesleği olmayan şuursuz halk bunların istediklerini yapıp, söylediklerine kolayca inanacak. (Eleñ-Alaň1984: 59)

Eleñ-Alaň'da Rus Kirilov'un ağzından verilmiş yukarıdaki alıntıda Başkurtlar saf ve şuursuz olarak görülmektedir. Her ne kadar konukseverlikleri Başkurt halkının iyi bir özelliği gibi görünse de, onların bu konukseverlikleri, Rus

Kirilov’a göre koskoca bir birliği yemeğe çağırarak kadar saflık derecesine varan bir konukseverliktir. Ruslar, Kazaklara stratejik öneme sahip toprakları için yakınlaşmaktadırlar. Başkurtlarınise temiz kalplilikleri nedeniyle kendilerine “sadık bir hizmetçi” olabileceklerine kanaat getirirler. Böylece Rus planları içinde her Türk halkına uygun olan bir rol biçilmektedir. Her Türk halkı Rus satranç tahtasında Rus parmakları tarafından Rus menfaatleri doğrultusunda oynatılmaktadır.

Orenburg Kalesi’nin inşası için görevlendirilen Kirilov, her ne kadar Başkurtların şuursuz olduklarını düşünüp, onları saf bulsa da aslında Başkurtlar arasında Rusların asıl amaçlarını anlamış olan bilinçli ve vatansever kişiler vardır. Bunlar, Kirilov ve beraberindeki birliğe şiddetle karşı çıkıp “Sizin amacınızı anladık, iyi maksatla gelmediniz buraya. Tam ortamıza kale kurup bize kendi yurdumuzda eziyet edeceksiniz. Söylediklerimizi dikkate alıp geri dönün, yoksa yeni kalenizi hiç fark etmez, yerle bir ederiz. Eğer bu dediklerimizi yaparsanız eskiden olduğu gibi Çar’a sadık olmaya devam ederiz.” derler.

- Ekselansları, bunlar iyi bir maksatla gelmemişler. Bize, buradan geri dönünüz diyorlar. **Sizlerin amacınızı anladık, tam ortamıza bir kale inşa edip, bize kendi topraklarımızda eziyet edeceksiniz diyorlar.** Söyleneni dinleyip geri dönünüz, yoksa hiç fark etmez yeni kalenizi yerle bir ederiz diyorlar. Eğer bu dediğimizi yaparsanız, biz eskiden olduğu gibi Rus Çarı’na sadık kalmaya devam ederiz diyorlar. (Eleñ-Alañ1984: 59)

Nazarı Değen Başkurtlar

Eleñ-Alañ’da Rus Çarlığı’nda *amanat* olan Küçük Cüz Hanı Ebulkayır’ın küçük oğlu Erali Sultan Rus Çarı’nın yanında bir yıl kalır. Daha sonra Erali de yeni inşa edilecek kale olan Orenburg’a sevk edilir. Erali’nin Rus Çarı’nın yanında bir yıl kalması, hürmet görmesi Kazaklar için büyük gurur kaynağı olur. Erali’nin akrabaları, Rus Çarı ile oturan, konuşan bu küçücük çocuğa imrenmekle kalmaz, aynı zamanda ona nazar değmesinden de korkarlar. Erali birdenbire hastalanınca, Orenburg’a giderken onunla birlikte bulunan dayısı Mirzatay, yanlarında bulunan Başkurtların kıskançlıkları nedeniyle Erali’ye onların nazarının değdiğini bu sebeple de çocuğun hastalandığını düşünür. Mirzatay’a göre, küçücük olmasına rağmen Erali’nin Çar ile görüşmesi, onun huzurunda bir yıl kalması, saygı görmesi herkesi kıskandırmıştır. O, Erali’ye “kıskanç”Baskurtların nazarının değdiğini düşünür.

Mirzatay’a sorsan, çocuk, **bu Başkurtların anlattıkları korkunç hikâyelerden dolayı korkmuş ya da bunların nazarı değmiş...** Daha küçücük olan, Rus Çarı ile aynı sofraya oturan bu ufacık çocuğa kim şaşırmas ki dersin... Şaşırmak, şaşkına dönmek de, düşmanlığın bir belirtisidir... (Eleñ-Alañ1984: 76)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü gibi Çarlık idaresi altındaki Türkler için Çar’a yakınlık, Çar ile doğrudan ilişki kurmak önemlidir. Hatta bu esirliğin bir çeşidi olan *amanatlık* olsa bile bu olumsuz değil, olumlu olarak görülmektedir. Ebulkayır Han’ın oğlu Şehzade Erali, Ebulkayır Han’ı kontrol altında tutmak için

Rus Çarı tarafından zorla alıkonulmaktadır. Bu sıradan bir konukluk değil, rehineliştir. Ama alıntıda görüldüğü gibi, bu durum sadece olumlanmakla kalmamış, aynı zamanda Erali'nin dayısı çocuğun hastalanma gerekçesini Başkurt halkının bu *amanatlık* durumunu kıskanmasına bağlamıştır.

Rusya'ya İsyan Eden Başkurtlar

Eleñ-Alaň'da Rusları epey uğraştıran Başkurt isyanları da söz konusu edilir. Rus Çarlığı idaresinde bulunan Başkurtlar, Rus planlarını idrak edince Rus hâkimiyetine karşı çıkarlar. Orenburg Kalesi inşaatının başlamasıyla aynı döneme gelen bu isyanlar Rusları oldukça uğraştırır ve Kale inşaatını da zaman zaman sekteye uğratar. Başkurt isyanlarının çıktığı dönemde Erali'nin de Orenburg'da olduğunu bilen annesi Bopay, oğlu için kaygılanır, ancak Başkurt isyanlarını büyümeye değer bulmaz ve *küçük kardeşingüçlü ağabeye* şımarıklığı olarak değerlendirir. O, isyanların ciddiyetine inanmaz. Hele de oğlu Erali'nin *amanatlık* durumu olmasa, Başkurt isyanlarının büyümeye değer bir yanının olduğunu bile düşünmez, ama Erali aklına gelince birazcık kaygılanmaktan da kendini alamaz. Burada Ebulkayır'ın hanımı Bopay'ın, Başkurtları “şımarık küçük kardeş” olarak görürken, Rusları onların “güçlü ağabeyi” olarak algılaması da dikkat çekicidir.

... Başkurtların başına buyrukluğunu da işitmiş. Fakat onların davranışlarını şımarık küçük kardeşin güçlü ağabeye yaptığı şımarıklık ve yaramazlık olarak düşünmüş. ... (Eleñ-Alaň1984: 121)

Ruslara isyan eden Başkurtlar, Albay Çijov'un alayını geride tek kişi bile bırakmadan öldürünce Kirilov, Başkurtlara karşı çok büyük kin duyar ve “şehit olan” Çijov alayının intikamını Başkurtlardan almaya ant içer. Başkurtları çok katı bir şekilde cezalandırmak gerektiğini düşünür ve Rusların Başkurtları sert bir şekilde cezalandırması gerekliliğinin sebeplerini de şu düşünceleriyle ortaya koyar:

Onun *Jalba Tımakları*⁷ cezalandırması, belirli bir halkı cezalandırmak değil, yabaniliği, cahilliği cezalandırmaktır. Yabanilik ve cahillik, sadece saflığın ve aptallığın arkasında barınabilir. Ama eğer yabanilik ve cahillğe zalimlik eklenirse, o gerçek bir yırtıcılığa dönüşür. Yırtıcılara acımak ve onları affetmek olmaz. Yırtıcılığı affeden yarın kendisi onun kurbanı olur. (Eleñ-Alaň1984:184)

Yukarıda Çarlık görevlisi İvan Kirilov ağzından ifade edilen bu cümleler aslında Sovyetler Birliğinin devlet yönetme politikasının da temelini ortaya koymaktadır. Sovyet idaresi, ileride yırtıcıların kurbanı olmamak için gereken denetimi sağlamak ve gerektiğinde yırtıcıları cezalandırmak zorundadır. Sovyet tarihine bakıldığında devletin kurulduğu ilk günden dağıldığı son ana kadar

⁷*Jalba Tımak* (Yırtık Tımak): Türk soyluların başlarına giydiği deri başlıktan hareketle Rusların Türk soyluları ifade etmek için söylediği genel bir ifadedir. Ancak bu ifade sadece Türkleri işaret etmek amacıyla söylenmez. Ruslar tarafından yabancı, az gelişmiş, barbar, çapulcu, hain gibi anlamları içinde barındıran bir aşağılama ifadesi olarak kullanılır.

Sovyetler Birliğinin bu politikaya uygun hareket ettiği görülmektedir. Stalin'in birinci aydın kırımı, ikinci aydın kırımı, sunî açlıklarla Türk halklarının yok edilmesi, II. Dünya Savaşı yıllarında ve sonrasında Türk halklarının zulme uğraması, sürgün edilmesi, hatta Sovyetler Birliğinin son yıllarında bile mesela Kazakistan'da başkent Almatı'da yaşanan 1986 Aralık olayları ya da 1990'da Azerbaycan'da yaşanan Bakü İşgali Sovyetler Birliğinin bu politikasının yansımalarıdır. Rus yönetimi, daha önce Çarlık devrinde olduğu gibi Sovyet devrinde de idaresi altındaki halklara hiçbir zaman güvenmemiş, en küçük fırsatta onları cezalandırmanın yollarını aramıştır.

Elen-Alan'da Başkurtlar ve genel olarak bazı Türk halkları her ne kadar Rusların hâkimiyetini kabul etmiş olsa da Ruslar için onların hepsi “*Yırtık Tımak*”tır (*Jalba Tımak*). *Tımak*, Türk soyluların başlarına giydiği deriden yapılan bir başlıktır. Ruslar Türk soylulara “*YırtıkTımak*” demekle hem onların kendilerinden farklı olan dikkat çekici fiziksel bir etnik sınırını belirtir, hem de onları aşağılamış olur. Ruslar bu ifadeyle Türk soyluları ayrı ayrı değerlendirmez, bir genelleme yapar. Ruslar, kendilerine boyun eğen Türk soylulara hiçbir zaman tam anlamıyla güvenmez. Onlar, “*YırtıkTımak*”ların bir gün kendilerine baş kaldırma, sorun çıkarma ihtimalini hep göz önünde bulundurur. Başkurt isyanlarından çok çeken Rusya, acı deneyimleri nedeniyle kendi ayağı ile gelen Kazakların da ileride kendilerine isyan etmeyeceğinden emin olamaz (Kınacı 2016: 258). Rusların Türk soylularla ilgili bu önyargılarını Kirilov'un düşüncelerinde görmek mümkündür.

Onların geleceğine merhamet etmek istiyorsan, şimdiki hainliklerini acımadan cezalandır... Öyle yapmazsan, bunları görüp yarın başkaları da kudurursa... Yırtık Tımak'ın adı Yırtık Tımak...Bu gün hanzadesini elçiliğe gönderip, boyun eğerken, yarın bu Kazakların da ne huylar göstereceğini kim bilebilir?! O zaman, sorun çıkardıklarında başlarına gelecekleri şimdiden görsünler! (*Elen-Alan* 1984: 185)

Yukarıda Kirilov ağzından verilen cümlelerde Rusların kendilerine isyan eden Başkurt halkını çok sert bir şekilde cezalandırmaları, aslında Rus hâkimiyetine yeni girmeye karar vermiş Kazakların üzerinde en baştan otorite kurmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Başkurtların Rus hâkimiyetine alınması ilk defa bir Türk kavminin “Kendi arzusu ile Moskova'ya tabi olması” bakımından çok dikkat çekicidir. Aslında mücadelesiz bir şekilde Moskova'nın eline düşmüş olan Başkurtlar, uzun bir süre kendi özellikleri ve bazı imtiyazlarını muhafaza etmiş olsalar da Rus sömürgesinden kendilerini kurtarmaya muvaffak olamamışlardır. Bu sebeple 17. yüzyılın başlarından itibaren sık sık ayaklanarak Ruslara karşı mücadele etmişlerdir (Kurat 1965: 99). 18. yüzyılı ayaklanmalarla geçirmişlerdir (Yazıcı Ersoy 2014: 150). Bu tecrübe nedeniyle Rus Çarlığı, “kendi ayağıyla gelen” Kazak halkının da ileride aynı şeyi yapmayacağından emin değildir.

Ruslar sıklıkla idareleri altındaki Türk halklarını birbirlerine kırdırma stratejisini yürütmüşlerdir. Onlar kimi zaman Kazak ve Başkurtları birbirlerine

kışkırtmış kimi zaman da onların arasında hakemlik rolünü üstlenmişlerdir. Bu yolla onların minnettarlığını kazanarak onlar üzerinde otorite kurmuşlardır. 1735-1741 arasındaki ve 1755 yılındaki Başkurt isyanları döneminde Kazak ve Başkurtlar devamlı birbirleri ile uğraşmışlardır. Rusların 19. yüzyılın başında Kazak ve Başkurt toprakları üzerinde tamamen hâkim olmasına kadar Kazak ve Başkurtlar arasındaki sürtüşmeler devam etmiştir. Başkurtların Kazaklara Kazakların da Başkurtlara düzenlemiş oldukları saldırılarda inisiyatif sahibi Rus sınır komutanlıkları olmuştur. İstedikleri zaman savaştırırken istedikleri zaman çatışmaları durdurmuşlardır. Bu şekilde dili, dini bir olan komşu iki halkı birbirine düşman edip savaştırarak hem onların Rusya'ya karşı birlikte hareket etmelerinin önüne geçiyorlar hem de vakti gelince de duruma göre müdahale ederek hakemlik ve koruyuculuk yapıyorlardı (Yorulmaz 2008 a: 130).

Başkurt halkı ile Kazak halkı arasındaki ilişkilerin gerginliği *Eleñ-Alaň* adlı romana da yansımıştır. Ruslara isyan eden Başkurt halkı Ruslar tarafından çok sert bir şekilde cezalandırılırken Kazaklar ya da Kalmaklar onların cezalandırılmalarını hiç umursamamaktadır. Kirilov, Başkurtların cezalandırılmalarına Kazakların ve Kalmakların hiç acımadığını dile getirerek o dönemde Kazak-Kalmak ve Başkurtlar arasındaki siyasî ilişkilerin pek iyi olmadığını ortaya koyar.

... Başkurtların zor durumda kalmasına içi acıyan Kaysaklar⁸ ve Kalmaklar yok. (Eleñ-Alaň1984:189)

Dışa Kapalı ve Birlik İçinde Yaşayan Başkurtlar

Eleñ-Alaň'da Kirilov'un ağzından Başkurt toplum yapısı hakkında önemli bilgiler verilir. Kirilov'un elinde bulunan bir harita, Başkurt boylarının yaşadığı bölgeleri göstermektedir. Kirilov, bu haritayı inceleyip Başkurtlar hakkında, Başkurt boylarının aralarına yabancı hiç kimseyi sokmadıklarını fark eder. Başkurtlar arasında sadece ara ara toprak kiralayarak yaşayan Mişerlere, Teptelere ve Bobıllara rastlanmaktadır. Kirilov'un haritadan gözlemlediğine göre, bunun dışında Başkurtlar aralarına yabancı almayarak heterojen toplum yapılarını korumaktadırlar.

... Ondan çıkardığı sonuç, **Başkurt boyları aralarına yabancı hiç kimseyi sokmuyorlar ve birlik içinde yaşıyorlar.** Ara ara yalnızca, Başkurtlardan toprak kiralayarak ekin eken, ağaç kesip bu gibi işlerle uğraşan Mişerlere, Teptelere ve Bobıllara rastlanıyor. (Eleñ-Alaň1984: 202)

Boy Bağları Güçlü Olan Başkurtlar

Kirilov sık sık Rusya'ya isyan eden ve Rusya için büyük sorun oluşturan Başkurtlar ile nasıl mücadele edilmesi gerektiği konusunda düşünürken, vardığı sonuçlar şöyledir: Başkurtlarda boyculuk güçlüdür. Buna bağlı olarak kendi

⁸ Kaysaklar: Kazaklar.

aralarında birlik ve beraberlik bağları da güçlüdür. Rusya açısından bunu bozmak ve onlar arasındaki boyculuğu etkisiz hâle getirmek gereklidir.

Her şeyden önce tarhan unvanını yok etmek, boyculuk anlayışını yok etmenin başı. ... Tayfa birliğinden öte boy birliğini, boy birliğinden öte akrabalık birliğini destekleyerek, eskiden beri var olan kalabalık halkı bölmeden olmaz. Bunun için eskisi gibi her boydan sadece bir bey tutmayıp, akrabalık derecesine bakarak, birkaç bey tutmak lazım. O zaman bey bey ile akraba akraba ile kavga eder, böylece boyculuk da anlamını yitirir. (Eleñ-Alaň1984: 202)

Kazak-Başkurt İlişkileri

Rusların Başkurtlarla mücadele etmenin yollarını araması oldukça haklıdır, çünkü gerçekten Başkurt isyanları Rusları oldukça uğraştırmış ve o dönemde Rusların Kazaklar nezdinde prestijinin de azalmasına neden olmuştur. Zira güç unsuru dolayısıyla Rus elçisi Tevkelev'in getirdiği belgeleri imzalayıp Rus idaresini kabul ettiğini bildiren Kazak beyleri (1732 yılında Küçük Cüz ve Orta Cüz'den bazıları, 1740 yılında da Orta Cüz'ün kalanları Rus uyruğuna girdiler) o günlerde Rusların gücünü sorgulamaya başlamışlardır.

... Eğer Çar güçlüyse önce Başkurtları yensin de hele bir görelim. Ondan sonra duruma bakarız. ... (Eleñ-Alaň1984: 303-304)

Eleñ-Alaň'da Başkurt isyanlarına Ruslar oldukça sert karşılık verince Başkurtlar çareyi Ebulkayır Han'ın idaresine geçmekte bulur. Kendi istekleri ile Ebulkayır'a gelip onun idaresi altına girmek istediklerini belirtirler. Onlara göre, eğer Ebulkayır Başkurtların idaresini de alırsa Çar onlara merhamet edecektir. Çünkü o dönemde Küçük Cüz Hanı Ebulkayır kendi isteği ile Rus hâkimiyetini kabul etmiştir. O günlerde Ebulkayır Han'ın Rusya ile ilişkileri iyidir. Tarihi gerçekliğin ötesinde elbette roman yazarının burada bir iç grup kayırmacılığı yaparak Ebulkayır Han'a ayrıca bir değer yüklediği görülür. Romandaki anlayışa göre, Başkurtların Ebulkayır'a geliş nedenleri, Ebulkayır'ın Rus Çarı nezdinde kıymetinin, haysiyetinin oluşudur. Ebulkayır'ın Rus Çarı ile olan iyi diyalogu, Başkurtların Ebulkayır'ın idaresine girme isteğine sebep olmuştur. Oysa gerçekte Rusya nezdinde kimsenin kıymeti yoktur. Sadece Rusya'nın yüksek idealleri ve ona giden yolda kullanacağı taşları vardır. Ebulkayır Han, Rusya'nın Doğu Siyaseti'ni gerçekleştirme yolundaki anahtardır. Rusya, nasıl ki önce Başkurtlarla da iyi ilişkiler geliştirip sonrasında onlara zulüm ettiyse Ebulkayır Handa ileride aynı şeyleri sırasıyla yaşayarak Rusya'nın gerçek yüzünü anlamıştır⁹. Ama artık çok geçtir.

⁹ Orenburg şehrinin inşası buna en güzel örnektir. Rusya'nın hâkimiyetine kendi isteğiyle girmek isteyen Ebulkayır Han'ın görüşmelerde üzerinde durduğu noktalardan biri kendisi için bir şehir kurulmasını istemesiydi. Rusya ile yaptığı anlaşma metnine de bu şart konulmuştu. Dolayısıyla Ebulkayır Han Orenburg şehrinin kendisi için kurulduğunu düşünüyor ve oraya sahip olmak için sabırsızlanıyordu. Oysa gerçekteki Rus planı şuydu: Bu şehirle başta Kazaklar olmak üzere Orta Asya'yı kontrol etmek, özel imtiyazlarla Asya ve Avrupa'nın dört bir

Karabas Tarhan: “Çok düşündük, çok değerlendirdik. En sonunda aldığımız karar: **Bizim halkımızın bundan sonraki hayatının dizginlerini siz elinize alınız. O zaman belki Çar sizin hatıranız için bunlara merhamet eder. Buna siz razıysanız eğer, biz razıyız.** (Eleñ-Alaň1984: 349)

Kendi istekleri ile Ebulkayır'ın idaresini talep eden Başkurtlar, Ebulkayır Han'ı kendilerine *Ulu Han* olarak ilan ederler. Ayrıca romanda Başkurtlar Ebulkayır'ı “Kardeş Kazak Halkının Aziz Hükümdarı” olarak nitelendirir.

Başkurt Karidolla İşan: “-**Başkurt yurdunun bu sabaha uyanan büyüğü küçüğü, kadın erkeği, onların bundan sonra gelecek olan nesilleri, kardeş Kazak halkının aziz hükümdarı Ebulkayır Muhammet Kazı Bahadır Han, Sizi Cabbar Hak'tan sonra en büyük Hocası sayıp, Başkurt halkı ve Başkurt vilayetinin ulu hanı diye ilan ediyorlar, diye tazimde bulundu. -** Evet, bismillah! diye başına hanlık başlığını giydirdi.” (Eleñ-Alaň1984: 349)

Ebulkayır Han'ı kendilerine *Ulu Han* ilan edip onun idaresine giren Başkurtlar (1738), bununla yetinmeyerek Kazaklarla akrabalık bağı da kurmak ister. Bu maksatla en soylu ve güzel kızlarını da Ebulkayır Han ile nikâhlarlar. Böylece evlilik bağıyla da Kazak ve Başkurtlar arasında bir akrabalık tesis edilmiş olur.

Başkurt Karabas Batır: “-**Hanım, size yalnızca dizginlerimizi vermeyeceğiz, dileklerinizi birleştirip, niyetlerinizi birleştirip, akraba da olmak istiyoruz. Siz han olduğunuz için, hatunlarınızdan birinin bizim kardeşimiz olmasını doğru buluyoruz. Eğer karşı değilseniz, bizim istediğimiz, halkımızın ileri gelenlerinden olan Aldarbay Esekeulı'nın kızı Zübertet. Ata gören, ana gören terbiyeli kız. Kemiğimize kemlik getirmeyeceğine, altın taçlı eşine layık yar olacağına inanıyor, bu dileği bütün halk olarak diliyoruz.**”

-Bu olmadan da dileklerinizi birleştiririz. Bana bırakıyorsanız, yüklediğiniz emanetlerinizden daha büyük bir ihlas yok. Benim gönlüme bırakmayın, ben sizin kendi gönlünüze bırakıyorum, dedi.

-Bize bırakıyorsanız, biz gönlümüzdekini söyledik, dedi Karabas.

-Evet. Sözümüzü yere düşürmezseniz bu iş oldu, dedi aksakallar.

Hazret öksürerek boğazını temizledi.

-**Getirin gelini, nikâhını şimdi kıyalım, dedi.**

Şimdiki Başkurt hatun Ebulkayır'a işte bu şekilde gelmişti.” (Eleñ-Alaň1984: 351)

“Sadık Başkurtlar” mı “İsyankâr Başkurtlar” mı?

Eleñ-Alaň’da Rus Kirilov’un not defterinde Başkurtlarla ilgili olarak yazdıkları göstermektedir ki, az sayıda da olsa Başkurtlar pek çok savaşta Rusya’ya sadakatle hizmet etmişlerdir. Hatta bu nedenle onlara “Sadık Başkurtlar” adı da verilmiştir. Rusya’nın sadece İsveç ve Polonya’ya karşı savaşında değil, Türklere ve Kırımlılara karşı yaptığı savaşlarda Başkurtlar Rusya’ya sadakatlerini

yanından gelen tüccarları buraya çekerek, Orenburg’u bir ticaret merkezi yapmak. Yeni kurulan Orenburg şehrinin Ebulkayır Han’a verilmesi bir yana, Kazakların Orenburg yakınındaki Or nehrî boylarına göçleri tamamen yasaklanmıştır (Yorulmaz 2008 a: 124).

göstermişlerdir. Burada görülmektedir ki, Başkurtlar tam anlamıyla “ötekileşmiş”, Türklere ve Kırımlılara karşı olan savaşlarda da Rusların saflarında yer almış ve Ruslara ihanet etmemişlerdir. Onlar bu savaşlarda Ruslara olan sadakatlerini ispatlamışlardır.

...Baskurtlardan bizim hâkimiyetimizde olan sadece Ufa. Orada Başkurtların yüz kişisinden birinin durmadığını da biliyoruz elbette. Fakat buna bakmaksızın, onlar geçtiğimiz yıllarda sadece İsveçler ve Polanyalıları değil, Türkler ve Kırımlılara karşı yapılan savaşlarda da bize sadakatle hizmet ettiler. (Eleñ-Alaň1984: 17)

Eleñ-Elañ adlı romana Rus Kirilov’un not defterinden bu şekilde aktarılmış olsa da işin aslı öyle değildir elbette. Altın Orda, Kazan, Astrahan ve Sibir Hanlıklarıyla Nogay Ordası içinde yer alan Başkurtlar 16. yüzyılın ortalarından itibaren bu hanlıkların Ruslar tarafından ortadan kaldırılmasıyla Rusya’ya bağlanmışlardır. Başlangıçta sadece ana merkezleri kontrol altında tutabilen Ruslar, 17. yüzyılda neredeyse bütün Başkurt yerleşimlerinde varlıklarını hissettirmeye başlamıştır. Bundan sonraki süreçte Rus Çarlığı’nın Başkurtların hem insan gücünü hem de doğal zenginliklerini kullanmak için faaliyetlere başlaması, Başkurtların tepkisiyle karşılaşmıştır. Başkurtlar 1662-1664, 1681-1684, 1704-1706, 1707-1708, 1709-1711, 1735-1736, 1737-1738, 1739-1740, 1755 yılları başta olmak üzere defalarca ayaklanıp vatanlarına sahip çıkmak için mücadele etmişlerdir (Yorulmaz 2008 b: 95). Nitekim 1773-1775 yıllarındaki 127 isyandan sonra Çar idaresi Başkurtların toprak üzerindeki veraset haklarını korumak zorunda kalmıştır (Yazıcı Ersoy 2014: 149).

Sonuç

Bir milletin edebiyatına başka bir millete dair unsurların yansımalarına sıklıkla rastlanır. Edebiyatta sıklıkla rastlanan bu durum imajbilimin çalışma alanına girer. Bu yansımalar da gerçeklik aranmaz. Bunlar olumlu düşüncelerden doğmuş olabilecekleri gibi sağlam önyargılardan da meydana gelmiş olabilir. Kazak edebiyatında da Kazak halkının tarih içinde ilişki içinde olduğu halkların yansımalarına rastlanmaktadır. Bu halklardan biri de Başkurtlardır. Kazak ve Başkurtlar tarihte kimi zaman birbirleriyle mücadele içinde olmuş kimi zaman da iyi ilişkiler kurmuşlardır. Kazak romanlarına bakıldığında ortaya çıkan Başkurt imajı olumsuz değildir. Romanlara yansıyan Başkurtlar, atalar inancına ve gelenek göreneklerine bağlı, avcılıkta mahir, temiz kalpli, konuksever, birlik ve beraberlik içinde yaşayan, boy teşkilatlanması güçlü, içe kapalı ve dışarıdan kendi toplum yapısına yabancıyı sokmayan bir Türk halkı olarak görülmektedir. Ayrıca Başkurtlar Kazak romanlarına daha çok Rusya’ya karşı bitmek tükenmek bilmeyen isyanları ile yansımıştır. Bu bakımdan Rusya’nın boyunduruğunu kabul etmeyen, özgürlüklerine düşkün bir Türk halkı olduklarını söylemek de mümkündür.

Romanlara Başkurt halkına dair yansıyanlar tarihsel gerçeklik içinde ele alınmıştır. Romanlara yansıyanların büyük bölümü Küçük Cüz Hanı Ebulkayır

Han ve onun Rus hâkimiyetini kabul ettiği dönemde Başkurt halkı ile yaşananlar üzerine odaklanmıştır. Romanlara yansıyan tarihteki Kazak-Başkurt çatışmalarının Rusya'nın siyaseti sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir. Ne yazık ki zaman zaman Başkurtlar zaman zaman da Kazaklar bu Rus siyasetinin bir parçası olmuşlardır. Rus Çarlığı, istediği zaman onları savaştırmak istediğinde çatışmaları durdurmuştur. Bu şekilde dili, dini ve kanı bir olan komşu iki halkı birbirine düşman edip savaştırarak hem onların Rusya'ya karşı birlikte hareket etmelerinin önüne geçmiş hem de vakti gelince duruma göre müdahale ederek hakemlik ve koruyuculuk yapmıştır. Kazak ve Başkurtlar arasında yaşanan çatışmalar bu nedenle sadece Rus Çarlığının işine yaramış, Rus Doğu Siyaseti'nin gerçekleşmesi için kapı aralamıştır.

Kaynaklar

- Aytaç, Gürsel (2003), *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*, İstanbul, Say Yayınları.
- Beysenova, Şerbanu (2019), *Süzge Hanım-Bozok Güzeli*, (Çev. Cemile KINACI), Ankara, Bengü Yay.
- Fazlıoğlu, Şükran (2006), *Arap Romanında Türkler*, İstanbul, Küre Yayınları.
- Gündoğdu, Abdullah (2005), “Kasım Hanlığı ve Sayın Bulat (Simeon Begbulatoviç) Han”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3 (Eylül 2005), s. 21-30.
- Kekilbayev, Abiş (1981), *Ürker*, Almatı, “Jazuvşı” Baspası.
- Kekilbayev, Abiş (1984) *Eleñ-Alañ*, Almatı, “Jazuvşı” Baspası.
- Kınacı, Cemile (2016), *Kazak Edebiyatında İmaj ve Kimlik (1925-1991)*, Ankara: Bengü Yay.
- Kurat, Akdes Nimet (1965), “Rus Hâkimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt XXIII, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1965, s. 91-126.
- Magavin, Muhtar (2009), *Alasapıran 1, Kazaktın Jüz Romanı*, Almatı, “Jazuvşı” Baspası.
- Magavin, Muhtar (2009), *Alasapıran 2, Kazaktın Jüz Romanı*, Almatı, “Jazuvşı” Baspası.
- Talun İnce, Ayalp (2008), “Hans Dernschwam'ın İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü'ndeki Türk İmajı Üzerine Bir İnceleme”, *Türkbilig*, sayı:15, s. 110-125.
- Togan, Ahmet Zeki Velidi (1981), *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi Cilt I*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- Ulağlı, Serhat (2006), *İmgebilim “Öteki”nin Bilimine Giriş*, Ankara, Sinemis.
- Yazıcı Ersoy, Habibe (2014), “Başkurt Türkleri ve Dilleri”, *TDD/Jof EL*, Summer/ Winter, Volume 3, Issue 4 - 5, p. 147-191.
- Yorulmaz, Osman (2002), Küçük Cüz Kazakları İle Çarlık Rusya Arasındaki Siyasi İlişkiler (1730-1790), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.
- Yorulmaz, Osman (2005), “Aleksy İvanoviç (Kutlu Muhammet) TEVKELEV (Şeceresi, İdil-Yayık ve Kazak Tarihindeki Rolü)”, *Bilig*, sayı: 34, s. 117-144.

Yorulmaz, Osman (2008 a), “Kazak-Başkurt Münasebetleri (XVII-XVIII. Yüzyıl)”, *Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*, A. Melek Özyetkin, A. Merthan Dündar, İlyas Kamalov, s. 115-131, İstanbul, Ötüken.

Yorulmaz, Osman (2008 b), “1739-1740 Başkurt Milli Bağımsızlık Mücadelesi”, *Tarihten Bugüne Başkurtlar Tarih, Dil ve Kültür Üzerine İncelemeler*, A. Melek Özyetkin, A. Merthan Dündar, İlyas Kamalov, s. 95-114, İstanbul, Ötüken.

Elektronik Kaynaklar

http://kraeved.opck.org/lichnosti/osnovateli_orenburg_kraya/kirilov.php (son erişim 30.07.2019)

<http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/95586/> Кирилов (son erişim 30.07.2019)

http://www.ssc.smr.ru/media/journals/izvestia/2011/2011_1_264_269.pdf (son erişim 30.07.2019)

ОТРАЖЕНИЕ КАЗАХСКО-БАШКИРСКИХ ОТНОШЕНИЙ В КАЗАХСКИХ РОМАНАХ: БАШКИРЫ В КАЗАХСКОМ РОМАНЕ

АННОТАЦИЯ

В литературе одного общества также можно найти отражения и других сообществ. В литературоведении это называют образом. Наука, изучающая этот процесс, называется наукой об образах. Образы могут быть как положительными, так и отрицательными в зависимости от характера отношений между обществами. Возможно, они возникают на основе позитивных мышлений или предрассудков общества. Поэтому, в образах нельзя искать реальность. Казахи и башкиры тесно взаимосвязаны ещё со времён хана Младшего жуза - Абулхаира. Однако порой вмешательство России становилось яблоком раздора между двумя народами. Российская империя использовала башкир для достижения своих целей. В 17 веке практически по всей их территории чувствовалось влияние русских. Однако, после начала эксплуатации народа в качестве рабочей силы, а также захвата их природных богатств, башкиры восстали. Башкирские восстания совпали с периодом добровольного присоединения Младшего жуза к Российской империи. Образ башкир, отраженный в казахской литературе, состоит из исторических процессов того периода. Башкиры в казахских романах - это люди тюркского происхождения, которые придерживаются традиций и верований, искусны в охоте, чистосердечны, гостеприимны, живут в единстве и солидарности, закрыты для чужих извне. Более того, башкиры были изображены в качестве представителей тюркского народа, которые всегда любили свободу и противостояли Российскому захвату.

Казахско-башкирские конфликты возникли в результате российской политики. В разные периоды, как башкиры, так и казахи были частью этой российской политики. Российская империя могла по собственному желанию начать или остановить столкновения между двумя народами. Они превратили

два соседних народа, которые имели один язык, одну религию и одну кровь, во врагов. Таким образом, они препятствовали объединению башкир и казахов против России. Поэтому столкновения между двумя народами были выгодны только для Российской империи, которая хотела открыть путь для реализации Восточной политики России. В данной статье отражен образ башкирского народа, а также российско-башкирские, российско-казахские и башкирско-казахские взаимоотношения в казахских романах в период Российской империи и Казахского ханства.

Ключевые слова: Казахи, башкиры, образ, наука об образах, Абулхаир хан, башкирские восстан